

UNIVERSITETET I BERGEN
Det juridiske fakultet

EU-/EØS-rett, EMK og annen internasjonal rett på jusstudiet i Bergen

*En gjennomgang av læringskrav og pensumlitteratur
etter studieordningen av 2021*

CENTENOL

Centre on the Europeanization
of Norwegian Law

Innholdsfortegnelse

Oversikt obligatoriske emner	5
I. Første studieår	6
A. <i>JUS100 EXFAC – Innføring i juridisk metode (10 sp.)</i>	6
1. Læringsutbytte	6
2. Hovedlitteratur	6
B. <i>JUS211 Familie- og arverett (9 sp.)</i>	7
1. Læringsutbytte og hovedlitteratur	7
C. <i>JUS212 Avtalerett (9 sp.)</i>	8
1. Læringsutbytte	8
2. Hovedlitteratur	8
D. <i>JUS213 Erstatningsrett (10 sp.)</i>	10
1. Læringsutbytte	10
2. Hovedlitteratur	10
E. <i>JUS214 Tings- og immaterialrett (14 sp.)</i>	11
1. Læringsutbytte	11
2. Hovedlitteratur	11
F. <i>JUS215 Juridisk metode II (8 sp.)</i>	13
1. Læringsutbytte	13
2. Hovedlitteratur	13
II. Andre studieår	14
A. <i>JUS221 Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett (28 sp.)</i>	14
1. Læringsutbytte	14
2. Hovedlitteratur	15
B. <i>JUS222 Forvaltningsrett (22 sp.)</i>	17
1. Læringsutbytte	17
2. Hovedlitteratur	17
III. Tredje studieår	18
A. <i>JUS231 Obligasjonsrett (28 sp.)</i>	18
1. Læringsutbytte	18
2. Hovedlitteratur	18
B. <i>JUS232 Retts historie og komparativ rett (12. sp.)</i>	19
1. Læringsutbytte	19
2. Hovedlitteratur	19
IV. Fjerde studieår	20
A. <i>JUS345 Strafferett (20 sp.)</i>	20
1. Læringsutbytte	20
2. Aktuell hovedlitteratur	20
B. <i>JUS346 Rettergang (20 sp.)</i>	21
1. Læringsutbytte	21

2.	Hovedlitteratur	21
C.	<i>JUS347 Allmenn formuerett (20 sp.)</i>	22
1.	Læringsutbytte og hovedlitteratur	22

Studieplanen for femårig masterprogram i rettsvitenskap ved Universitetet i Bergen angir at kandidater med graden master i rettsvitenskap blant annet skal inneha gode kunnskaper om:

- «korleis norsk rett vert påverka av EU-retten, EØS-retten, internasjonale menneskerettar og annan folkerett».¹

Formålet med denne fremstillingen er å gi en oversikt over innslaget av EU-/EØS-rett, EMK og annen internasjonal rett på jusstudiet i Bergen.

Oversikten omfatter de obligatoriske emnene i studieprogrammet. herunder angivelsen av forventet læringsutbytte i den aktuelle emnebeskrivelsen, samt i den oppførte hovedlitteraturen for det enkelte emnet. Innføringslitteratur og tilleggslitteratur er dermed utelatt. Femte studieår og valgemnene på tredje studieår inngår heller ikke i denne oversikten.

Oversikten er a jour per 14. juni 2024.

¹ Jf. tredje kulepunkt under forventet læringsutbytte ved < <https://www.uib.no/studier/MAJUR/plan>>.

OVERSIKT OBLIGATORISKE EMNER

FØRSTE STUDIEÅR					
JUS100 EXFAC Innføring i juridisk metode (10 sp.)	JUS211 Familie- og arverett (9 sp.)	JUS211 Avtalerett (9 sp.)	JUS213 Erstatningsrett (10 sp.)	JUS214 Tings- og immaterialrett (14 sp.)	JUS 215 Juridisk Metode (8 sp.)
ANDRE STUDIEÅR					
JUS 221 Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett (28 sp.)			JUS222 Forvaltningsrett (22 sp.)		Ex.phil. (10 sp.)
TREDJE STUDIEÅR					
JUS231 Obligasjonsrett (28 sp.)			JUS232 Rettshistorie og komparativ rett (12 sp.) + valgemner (20 sp.)		
			JUS233 Komparativ rett (2 sp.) + utveksling (30 sp.)		
FJERDE STUDIEÅR					
JUS241 Strafferett (20 sp.)	JUS242 Rettergang (20 sp.)			JUS243 Allmenn formuerett (20 sp.)	
FEMTE STUDIEÅR					
<ul style="list-style-type: none"> • JUS399 Masteroppgave (30 sp.) og spesialeemne (30 sp.) <i>eller</i> • JUS397 Forskerlinje masteroppgave (70 sp.) <i>eller</i> • JUS396 Masteroppgave stor (60 sp.) <i>eller</i> • Utveksling (30 el. 60 sp.) 					

I. FØRSTE STUDIEÅR

A. JUS100 EXFAC – Innføring i juridisk metode (10 sp.)

1. Læringsutbytte

I emnebeskrivelsen i JUS100 er særlig følgende firekulepunkter relevante.

Studenten skal kunne «redegjøre» for:

- i) «*sentrale trekk ved det norske rettssystemets oppbygging og funksjon*» og for
- ii) «*krav og forventninger til en rettsstat*».
- iii) “*grunntrekk ved juridisk metode*”

Videre skal studenten kunne:

- iv) «*forklare (...) hvordan internasjonal rett blir del av norsk rett*».

2. Litteratur

- Synne S. Mæhle og Ragna Aarli, *Fra lov til rett, 3. utg.*, Gyldendal, 2022
- Gerald Postema, «AI in Law or AI in the Place of Law?» i *Law's Rule*, Oxford, 2022 s. 293-305

Fremstillingen til *Mæhle/Aarli* omfatter EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter og annen folkerett. Det klart største innslaget finnes i kapittel 6 («Internasjonale perspektiver»), s. 151–194.

Videre er det enkelte innslag med hensyn til rettsstatsideens kobling til EU-traktatene og EMK, se s. 128, sikreplikten som rettsstatspremiss, jf. s. 135-36. relevansprinsipper for folkeretten, jf. s. 274-76, tolkning av folkerettslige tekster, jf. s. 282-85, samt også tolkning av EØS-regelverk, jf. s. 285-86. Se også s. 332-334 om rettighetsbalansering i EMD og kapittel 13 om bærekraft og muliggjørende teknologi f.eks. s. 390-391 og s. 397-398.

Undervisningen: Internasjonal rett er tema i en egen forelesning. Menneskerettigheter behandles også i andre forelesninger, for eksempel i forelesningen om rettsstaten. Fra 2023 har CENTENOL bidratt med en ekstra forelesning om EU- og EØS-rett.

Flere seminarer har oppgaver om rettskilder med EU/EØS-rett og EMK-rett.

Prøvingen består av to deleksamener. Den ene deleksamenen er en seminaroppgave, der flere oppgaver som nevnt dreier seg om rettskilder med EU/EØS-rett og EMK-rett. Den andre deleksamenen er en hjemmeeksamen basert på en dom eller annen rettskilde som har vært del av seminarene. Avhengig av hvilke rettskilder oppgaven aktualiserer, blir studentene prøvd i grunnkunnskap om internasjonal rett, f.eks. som i 2022: “Ta utgangspunkt i HR-2012-977-A (hjørt med helikopter), og gi svar på følgende spørsmål: [...] 3) Hva er «storkammeravgjørelse» fra EMD, og hvorfor er en slik avgjørelse mot Latvia (EMD-2004-36376-2) relevant som rettskilde i dommen? [...]” JUS100 etablerer med dette et godt grunnlag for studentenes møter med internasjonal rett som en del av norsk rett på senere emner på studieprogrammet.

B. JUS211 Familie- og arverett (9 sp.)

1. Læringsutbytte og hovedlitteratur

Emnebeskrivelsen har ingen punkter med tilknytning til EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter eller annen folkerett.

Hovedlitteratur:

- Asbjørn Strandbakken, *Økonomisk familierett*, 2.utg., Fagbokforlaget 2021
- Thomas Eeg, *Arveretten*, 1. utg., Cappelen Damm 2022

Hos Strandbakken belyses «internasjonal påvirkning av familieretten» nærmere på s. 47-49, men disse inngår ikke i pensum. De delene av fremstillingen hos Eeg (2022) som er inntatt i pensum berører ikke EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter eller annen folkerett. EU/EØS-rett, EMK-rett og annen internasjonal rett er heller ikke tema for undervisningen eller prøvingen.

C. JUS212 Avtalerett (9 sp.)

1. Læringsutbytte

I emnebeskrivelsen er det særlig følgende relevant:

Studenten skal bl.a. kunne «beskrive relevante internasjonale avtalerettslige rettskilder, og da særlig de som har bakgrunn fra EU/EØS-retten», samt «gjengi hovedtrekkene i den internasjonale utviklingen innenfor emnene avtalerettslig binding, tolking, ugyldighet, lemping og representasjon, og forklare hvordan denne utviklingen får betydning for norsk rett».

Videre skal studenten inneha generell kompetanse som gjør vedkommende i stand til å kunne «forklare hvordan norsk rett på enkelte områder blir påvirket av internasjonale kilder».

2. Litteratur

- Johan Giertsen, *Avtaler*, 4. utg., Universitetsforlaget 2021.
- Hilde Hauge, «Utviklingstrekk i ugyldighetslæren», i: *Ugyldighet ved formuerettslige disposisjoner: analyser av begrepsbruk, strukturer og argumentasjonslinjer i den avtalerettslige ugyldighetslære*, Universitetsforlaget 2009, s. 21–55.
- Kåre Lilleholt, «Application of General Principles in Private Law in the Nordic Countries», *Juridica International*, XX (2013), s. 12–19.

EU/EØS-rettslige føringer for norsk avtalerett omtales en rekke steder hos Giertsen, og da særlig i følgende punkter:

Kap. 3.6 (s. 18–19) Avtalerettens internasjonale rekkevidde

Kap. 4 om utviklingstrekk: internasjonalisering (s. 20–36)

Kap.10 om anbud (s. 104–114)

Kap. 12.10 Gjennomsiktighet, forbrukeravtaler (s. 101-103)

Kap. 14.2 Angrerett (s. 116-118)

Kap. 15 Digital avtaleinngåelse (s. 123–141)

Kap. 16.4 Europeisering – norsk rett (s. 145-146)

Kap. 19.4.8 Forbrukeravtaledirektivets uklarhetsregel (s. 178-182)

Kap. 25–34 Avtaleloven § 36 og forbrukeravtaledirektivet (s. 261–345).

Kap. 39 Særskilt om ‘the widening gap’-problematikk («blindsonen») (s. 377–380).

Fremstillingen hos Lilleholt inkluderer noe om EU-kommisjonens forslag til felleseuropeisk kjøpslov (CESL), se pkt. 2.

Undervisning og vurdering:

- Kort introduksjon til EU/EØS-rettslige kilder med relevans for norsk avtalerett (forelesning)
- Kort introduksjon til hvor og hvordan man finner EU/EØS-rettslige kilder (forelesning)

- En av storgruppesamlingene er i stor grad viet til diskusjon om hvilken betydning forbrukeravtaledirektivet har for forståelsen av avtl. § 36
- Som regel alltid minst en oppgave med tilknytning til EU/EØS-rett blant de oppgavene som inngår i mappevurderingen for emnet

JUS212 bygger med dette videre på grunnlaget som er lagt i JUS100, og viser hvordan EU/EØS-retten påvirker norsk avtalerett.

D. JUS213 Erstatningsrett (10 sp.)

1. Læringsutbytte

Etter emnebeskrivelsen er det særlig følgende relevant:

Studenten forventes å ha «*praktisk anvendbar forståelse for og kunnskaper om øvrige emner innenfor lærestoffet; utmåling, pasientskadeerstatning, erstatning for brudd på menneskerettigheter, forholdet mellom erstatning og trygde- og forsikringsdekning*».

Videre, forventes at studenten skal kunne «*drøfte erstatningsrettslige spørsmål i et rettspolitisk perspektiv, samt ta stilling til bruk av norsk erstatningsrett i relasjon til krav som følger av Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen*».

2. Litteratur

- Nils Nygaard, *Skade og ansvar*, 6.utg. Universitetsforlaget 2007.
- Viggo Hagstrøm og Are Stenvik, *Erstatningsrett*, 2.utg., Universitetsforlaget 2019.
- Morten Kjelland, «Ansvar for brudd på menneskerettighetene», i *Erstatningsrett: en lærebok* 2.utg., Universitetsforlaget 2019, s. 46–59.

Fremstillingen til Nygaard berører tematikken i beskjedent grad, se likevel om internasjonal påvirkning på s. 24-26, samt påpekingen av manglende el. uriktig gjennomføring av EU-/EØS-rettsakter som ansvarsgrunnlag på s. 40.

Kjelland handler i helhet om erstatningsansvar for brudd på EMK.

Hva gjelder Hagstrøm/Stenvik så inngår ikke de delene som eksplisitt omhandler EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter og annen folkerett, da især EU-/EØS-rettens betydning for erstatningsrettslige spørsmål nasjonalt, i hovedlitteraturen. Se f.eks. pkt. 6.5 og 7.1.

JUS213 bygger med dette i hvert fall i noen grad videre på grunnlaget som er lagt i JUS100.

E. JUS214 Tings- og immaterialrett (14 sp.)

1. Læringsutbytte

Studenten er her ventet å tilegne seg «god kunnskap om hva eiendomsrett og immaterialrett er, hvordan rettighetene oppstår og innholdet i rettighetene». Videre forventes det dessuten at studenten skal kunne drøfte denne tematikken ut fra et systemperspektiv, i tillegg til å «beskrive hvordan offentlige reguleringer griper inn i private rettigheter».

Etter emnebeskrivelsen er det særlig følgende presisering som aktualiserer et innslag av europarett:

- Studenten skal kunne «*beskrive det menneskerettslige vernet av eiendomsretten og de immaterielle rettighetene etter nasjonale og internasjonale regler*»

2. Litteratur

- Ernst Nordtveit: «Særlege rettshøve» i Matningsdal og Strandbakken (red.), *Integritet og ære: festskrift til Henry John Mæland*, Gyldendal 2019, s. 655–674.
- Torger Kielland m.fl.: «Immaterialrettens europeisering» i Giertsen, Husabø, Iversen og Konow (red.), *Rett i vest: festskrift til 50-årsjubileet for juristutdanningen ved Universitetet i Bergen*, Fagbokforlaget 2019, s. 395–418.
- Ernst Nordtveit og Myklebust, Ingunn: «Metodiske utfordringar i tingsretten» i Giertsen, Husabø, Iversen og Konow (red.), *Rett i vest: festskrift til 50-årsjubileet for juristutdanningen ved Universitetet i Bergen*, Fagbokforlaget 2019, s. 461–476.
- Thor Falkanger og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*. 9. utg., Universitetsforlaget 2022.
- Ole-Andreas Rognstad: «Oversikt over immaterialrettighetene og tilgrensende regelsett», i: Rognstad (red.), *Markedsrett: innføring i markedsførings-, konkurranse- og immaterialrett*, Universitetsforlaget 2021, s. 33–40.
- Ole-Andreas Rognstad, «Opphavsrett», i Rognstad (red.), *Markedsrett: innføring i markedsførings-, konkurranse- og immaterialrett*, Universitetsforlaget 2021, s. 41–77.
- Kristina Stenvik: «Patentrett», i Rognstad (red.), *Markedsrett: innføring i markedsførings-, konkurranse- og immaterialrett*, Universitetsforlaget 2021, s. 78–154.
- Inger Berg Østavik: «Varemerkerett og annen kjennetegnrett» i Rognstad (red.), *Markedsrett: Innføring i markedsførings-, konkurranse- og immaterialrett*, Universitetsforlaget 2021, s. 187–248.
- Ingunn Myklebust: «Yttergrenser og strandrett – tilgang og bruk av det kystnære sjøområdet før og no», i Hauge & Stokke (red.), *Integrert kystsoneforvaltning: planfaglege, samfunnsvitenskapelege og juridiske perspektiver*, Universitetsforlaget 2021, s. 483-503.

- Ernst Nordtveit: «Høgsteretts rolle ved utvikling av rettar til fast eigedom» i Schei, Skoghøy & Øie (red.), *Lov, sannhet, rett: Norges Høyesterett 200 år*, Universitetsforlaget 2015, s. 765–801.
- Sjur Brækhus og Borgar Høgetveit Berg, «Innledning til Omsetning og kreditt», 2010
- Ole-Andreas Rognstad: «Intellectual property and the concept of property rights» i Nordtveit (ed.), *The Changing Role of Property Law: Rights, Values and Concepts*, Edward Elgar Publishing 2023, pp. 149–160

Kielland m.fl., *Rognstad* og *Ørstavik* behandler alle europeiseringer av (ulike deler av) immaterialretten.

EMKs betydning med hensyn til vernet av eiendomsretten gis en summarisk beskrivelse i *Falkanger/Falkanger* (2022) § 3.2 (s. 44–46), som inngår i hovedlitteraturen. Se likevel den videre henvisningen til behandlingen i § 42.26 («Konvensjoner som lovgivningsskranke», s. 531–543), som ikke inngår i hovedlitteraturen.

JUS214 bygger med dette videre på grunnlaget som er lagt i JUS100, særlig med hensyn til hvordan EU/EØS-retten påvirker norsk immaterialrett.

F. JUS215 Juridisk metode (8 sp.)

1. Læringsutbytte

EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter eller annen folkerett er ikke særskilt nevnt i emnebeskrivelsen.

2. Litteratur

Følgende inngår i kjernelitteraturen på emnet:

- Monsen, Erik: *Innføring i juridisk metode og oppgaveteknikk*. Cappelen Damm akademisk, 2012.
- Gunnar Aasland, «Noen synspunkter på Høyesteretts bruk av rettslitteraturen», *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 2007, s. 667–678.
- Gunnar Aasland, «Noen betraktninger om rettskildespørsmål i Høyesteretts praksis», *Jussens Venner*, 2000, s. 157–179,
- Hans Petter Graver, «I prinsippet prinsipiell - om rettsprinsipper», *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 2006 s. 189–221.
- Gunnar Aasland, «Argumentasjonsmønsteret i nyere høyesterettspraksis», *Lov og Rett* 2006 s. 387–396.
- Kåre Lilleholt, «Argumentasjonsmønsteret i høgsterettspraksis frå dei seinare åra», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2002 s. 62–75.
- Magnus Aarbakke, «Harmonisering av rettskilder», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 1996 s. 419-519.

EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter eller annen folkerett omtales av *Monsen* på s. 43–44, om «Europarett (EØS-rett og EMK)», jf. pkt. 10.10 og «Folkerett», jf. pkt. 10.11, og på s. 196–203, se punkt 24.14 «Europarett (EØS-rett og EMK)» og 24.15 «Folkerett».

JUS215 bygger i noen, men ikke særlig stor, grad videre på grunnlaget som er lagt i JUS100.

II. ANDRE STUDIEÅR

A. JUS221 Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett (28 sp.)

1. Læringsutbytte

Brorparten av emnet omhandler nettopp EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter og annen folkerett, samt betydningen for norsk rett og rettskultur, noe som naturlig nok reflekteres i læringsutbyttebeskrivelsen.

Kunnskaper:

Når kurset er gjennomført skal studentene kunne gjøre greie for de statsrettslige, europaretslige og folkerettslige rammene for den norske rettsstaten. Dette inkluderer kunnskap om det dynamiske samspillet mellom statsmaktene, og mellom nasjonal og internasjonal rett, og hvordan dette virker inn på utformingen, tolkningen og håndhevingen av retten.

Studentene skal kunne redegjøre for de ulike rettskildene i statsretten, europaretten og folkeretten, og kunne bruke disse for å løse rettsspørsmål på en metodisk bevisst måte. Dessuten skal studentene ha god forståelse av prinsippene for tolking av Grunnloven, EMK, EØS-avtalen, EU-retten, og folkerettslige avtaler mer generelt, og kunne anvende disse for å løse konkrete tolkingsspørsmål.

Materielt skal studentene særlig kunne gjøre greie for menneskerettens stilling i norsk rett, med vekt på Grunnloven og EMK, og EU/EØS-rettens hovedregler om fri bevegelighet.

Studentene skal i både skriftlig og muntlig form, både på norsk og engelsk, kunne drøfte teoretiske og praktiske rettsspørsmål innenfor følgende emneområder:

1. [...]

2. Folkeretten

Studentene skal kunne gjøre greie for:

- Utvikling og innhold av folkeretten
- Normdanning i folkeretten
- Reglene om statsterritorium og jurisdiksjon
- Folkerettens ansvarsregler
- Folkerettens krav til virkning i nasjonal rett

3. EU- og EØS-retten

Studentene skal kunne gjøre greie for:

- Det folkerettslige grunnlaget for EU- og EØS-samarbeidet
- Hovedtrekkene ved reguleringen av det indre markedet, herunder særlig hovedreglene om fri bevegelighet
- De sentrale EU- og EØS-institusjonenes kompetanser og oppgaver
- Domstolskontroll ved inngrep i EU- og EØS-rettigheter, særlig om EU- og EFTA-domstolens tilsyn med medlemsstatene
- EU- og EØS-rettens ansvarsregler
- EU- og EØS-rettens krav til virkning i nasjonal rett

4. Det nasjonale og internasjonale vernet av menneskerettighetene

Studentene skal kunne gjøre greie for:

- Utvikling og innholdet av menneskerettighetsbegrepet
- Det nasjonale og internasjonale vernet av menneskerettighetene
- Domstolskontroll med hjemmel og forholdsmessighet ved inngrep i menneskerettighetene, nasjonalt og internasjonalt.
- Konstitusjonelle og menneskerettslige krav til lovgivningen: Legalitetsprinsippet og forbudet mot tilbakevirkende lover
- Et utvalg av sivile og politiske rettigheter slik de er nedfelt i Grunnloven og/eller EMK, inkl. retten til liv, integritet, personlig frihet, privatliv, yringsfrihet og eiendom, og diskrimineringsforbud
- Ansvarsregler knyttet til brudd på ulike menneskerettigheter
- Menneskerettighetenes stilling i EU/EØS-retten og samspillet mellom EMD, EU-domstolen og EFTA-domstolen
- Ulike menneskerettighetsinstrumenters krav til virkning i nasjonal rett

5. Samspillet mellom nasjonal og internasjonal rett

Studentene skal særlig kunne gjøre greie for:

- Samspillet mellom EMK, EU-retten, EØS-retten og annen folkerett i fastleggingen av rammene for den norske rettsstaten
- Hvordan norsk rett på ulikt vis tillegger folkerettslige regler virkning i Norge, med særlig vekt på EMK og EØS-retten.
- Metodiske likheter og ulikheter mellom norsk statsrett, EMK, EU-retten, EØS-retten og alminnelig folkerett
- Rettslige konsekvenser av overtredelse av de statsrettslige, europaretslige og folkerettslige rammene for lovgivning og forvaltning

2. Litteratur

Folkerett

- Henriksen, Anders, *International law*, 4. ed., Oxford University Press 2023.
- Linderfalk, Ulf, «Is treaty interpretation an art or a science?: International law and rational decision making», *European journal of international law* 2015 s. 169–89
- Koskeniemi, Martti, og Steven R Ratner, «Letter to the Editors of the Symposium», *The American journal of international law* 1999 s. 351–61

Menneskerettigheter

- Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter: en innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter etter den norske forfatning og etter den europeiske menneskerettighetskonvensjon*, Fagbokforlaget, 2022.
- Spano, Robert, «The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law», *Human Rights Law Review* 2018 s. 473–94
- Saul, Matthew, «The European court of human rights’ margin of appreciation and the processes of national parliaments», *Human Rights Law Review* 2015 s. 745–74

EU/EØS-rett

- Margot Horspool, Matthew Humphreys og Michael Wells-Greco, *European Union law*, Eleventh edition (Oxford: Oxford University Press, 2021)²
- Halvard Haukeland Fredriksen og Gjermund Mathisen, *EØS-rett*, 4. utg. Fagbokforlaget, 2022)³

JUS221 bygger videre på det studentene har lært om EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter og annen folkerett på 1. studieår og legger fundamentet for studentenes videre befatning med disse spørsmålene senere på studiet.

² Kap. 1-2; kap. 3, punkt 1-102; kap. 4; kap. 5, punkt 1-10, og 39-101; kap. 6, punkt 1-126, og 133-136; kap. 7, punkt 1-9, 14-58, 130-180, og 186-190; kap. 8, punkt 1-56, 60-75, 91-111, 113 og 130 (229 sider)

³ Kap. 1; kap. 2, punkt 1-3; kap. 3, med unntak av punkt 2; kap. 4, med unntak av punkt 2; kap. 5, punkt 1; kap. 6, med unntak av punkt 4.1; kap. 7, med unntak av punkt 4; kap. 8, med unntak av 4.1, 5.1, 6.1 og 10.1; kap. 9, punkt 5 (347 sider)

B. JUS222 Forvaltningsrett (22 sp.)

1. Læringsutbytte

I emnebeskrivelsen er særlig følgende relevant:

Med hensyn til kunnskaper så forventes at studenten har «god kunnskap» om ...

- «Utvalde problemstillinger frå EU-/EØS-retten og EMK-retten, med vekt på likskapar og ulikskapar med tradisjonell norsk forvaltningsrett»

Hva gjelder oppnådde ferdigheter forventes det videre at studenten kan

- «identifisere når ein står overfor forvaltningsrettslege spørsmål som treng ei nærare EU-/EØS- eller EMK-rettsleg vurdering».

2. Litteratur

- Torstein Eckhoff og Eivind Smith, *Forvaltningsrett*, 12. utg., Universitetsforlaget, 2022
- Halvard Haukeland Fredriksen og Gjermund Mathisen: *EØS-rett*, 4. utg., Fagbokforlaget 2022, kap. II, punkt 1, 2 og 3 og kapittel V, punkt 2
- Paul Craig, *EU Administrative Law*, Oxford University Press, 2019, kap. 19 (s. 642–668)

Eckhoff/Smith integrerer EU/EØS-retten som en del av norsk forvaltningsrett, se bl.a. kap.1 VI «Alminnelig forvaltningsrett og EØS-rett» (s. 116–118).

Kap. 2 i Fredriksen/Mathisen tar for seg hovedreglene om de fire friheter og de skranker som gjelder for inngrep i disse, mens kapittel V punkt 2 omhandler EØS-rettslige krav til nasjonale forvaltningsmyndigheter og nasjonal forvaltningsrett.

Kap. 19 i Craig handler om det EU-rettslige proporsjonalitetsprinsippet, som omtales utførlig.

JUS222 bygger videre på JUS221 og viser både hvordan EU/EØS rett inngår som en del av norsk forvaltningsrett og hvilke rammer EU-/EØS-retten og EMK-retten legger for forvaltningen. Studentene blir eksplisitt utfordret på disse problemstillingene i storgruppene. Én prosedyreøvelse gjelder EU-/EØS-rettslige problemstillinger med utspring i trygderettslig tematikk, mens en oppgave om utlendingsforvaltningen tar opp forholdet til EMK. Perspektivene er for øvrig integrert i forelesningene der én dobbeltime omhandler utelukkende EØS-forvaltningsrettslige problemstillinger. I tillegg kommer en mer løpende sammenstilling av forholdet mellom tradisjonell norsk forvaltningsrett på den ene siden og EU/EØS-rett og EMK-rett på den andre, i relasjon til hjemmelskrav og forholdsmessighet. Fokuset er da på strukturelle forskjeller i kravene og mulige utviklingstendenser i retning av sammensmelting.

III. TREDJE STUDIEÅR

A. JUS231 Obligasjonsrett (28 sp.)

1. Læringsutbytte

I emnebeskrivelsen er særlig følgende relevant:

Studenten skal bl.a. ha «gode kunnskaper» om ...

- «De særskilte reglene for forbrukervern som følger av lovgivningen, herunder kjennskap til hovedtrekk i EUs forbrukerdirektiver på obligasjonsrettens område»
- «Samspillet mellom internasjonale utviklingstrekk og norsk obligasjonsrett, særlig på kjøpsområdet»

2. Litteratur

- Kåre Lilleholt, *Kontraktsrett og obligasjonsrett*, Cappelen Damm akademisk, 2017
- Johan Giertsen, *Kontrakter: ytelse og pris*, Universitetsforlaget 2019
- Amund Bjøranger Tørum, *Interpretation of commercial contracts*. Universitetsforlaget 2019
- Viggo Hagstrøm, *Obligasjonsrett*, 3. utg. ved Bruserud, Alvik, Irgens-Jensen og Ørstavik, Universitetsforlaget 2021.
- Erik Monsen, «Primært rettsgrunnlag i kontraktsretten», *Jussens Venner* 2012 s. 319–45
- Trygve Bergsåker, *Pengekravsrett*, 5. utg., Gyldendal 2023
- Jannik Woxholth, *Kryptoeiendeler i formueretten : kryptovaluta, "smarte kontrakter" og andre eiendeler på blokkjeden*, kap 1, 2 og 4

Først og fremst er det fremstillingen til *Giertsen* som berører EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter eller annen folkerett. Herunder i kap. 4, 5, 6, 7, 8, (s. 22–67), kap. 13 og 14 (s. 82–89), 15, kap. 19–22 (s. 125–151), 29 og 37. Også *Bergsåker* omtaler en del EU-direktiver, men dette er primært som notestoff for å vise hvilke lover som bygger på ulike direktiver.

Annet internasjonalt rettsstoff, som CISG, UNIDROIT og PECL, er for øvrig gjennomgående i *Lilleholts* bok, og også *Hagstrøm* viser mye til dette.

3. Undervisningen

På Giertsens seks forelesningstimer brukes det mye tid på EU/EØS-rett. Også Skag bruker noe tid på dette, ved en enkelttime om bl.a. effektivitetsprinsippet og foreldelsesreglene. EU/EØS-rett er også tema på enkelte av storgruppene.

B. JUS232 Rettshistorie og komparativ rett (12 sp.)

1. Læringsutbytte

Emnebeskrivelsen omtaler ikke EU-/EØS-rett, internasjonale menneskerettigheter eller annen folkerett, men kunnskap om andre europeiske rettskulturer og ferdigheter i komparativ rett vil likevel indirekte ha betydning for studentenes forståelse av særlig EU-/EØS-rett og EMK.

2. Litteratur

- Søren Koch og Jørn Øyrehagen Sunde: *Comparing legal cultures*. 2nd ed. Fagbokforlaget, 2020, s. 23-38, 41-67, 71-98, 105-143, 221-266, 333-386, 471-508
- Ingvill Helland og Søren Koch, «Norwegian and German legal methods compared: similarities and differences, their reasons and consequences», i *Nordic and Germanic Legal Methods: Contributions to a Dialogue between Legal Cultures, with a Main Focus on Norway and Germany*, av Helland og Koch (Tübingen: Mohr Siebeck, 2014), s. 267–332, s. 267-322.
- Dag Michalsen, *Rett: en internasjonal historie*, 2.utg. Pax forlag, 2023, Kap. 1., 3.5.; 3.7; 4-5.6; Kap 6.1.1; 6.2-6.5; 7.
- Jørn Øyrehagen Sunde, «Daughters of God and counsellors of the judges of men: changes in the legal culture of the Norwegian realm in the High Middle Ages», i: *New approaches to early law in Scandinavia*, av Stefan Brink (red.) 2014), pp. 131–83.

IV. FJERDE STUDIEÅR

A. JUS345 Strafferett (20 sp.)

1. Læringsutbytte

Etter emnebeskrivelsen skal studenten ha kunnskap om bl.a.:

- hovedtrekkene ved forholdet mellom strafferetten og statsforfatningsrett og folkerett, herunder menneskerettigheter

2. Litteratur

- Gröning, Linda, Jørn Jacobsen og Erling Johannes Husabø, *Frihet, forbrytelse og straff: en systematisk fremstilling av norsk strafferett*, 3. utg., Fagbokforlaget 2023 («FFS»)
- Jacobsen, Jørn, Erling Johannes Husabø, Linda Gröning og Asbjørn Strandbakken, *Forbrytelser i utvalg: Straffelovens regler om voldsforbrytelser, seksualforbrytelser, formuesforbrytelser og narkotikaforbrytelser*, Fagbokforlaget 2020 («FU»).

Kap. 4 i FFS handler om «Strafferettens internasjonalisering» s. 90–108. EMK-retten inngår også som et viktig premiss i bokens kap. 3 om «Strafferettens konstitusjonelle rammer» s. 56-89. Særlig lovskravet i Grunnloven § 96 og EMK art. 7 forbinder store deler av strafferettsfaget med Grunnloven og EMK, og utviklingen i praksis relatert til disse. Samtidig medfører lovskravet at den internasjonale retten får en noe mer indirekte funksjon i sammenhengen. På noen punkter har samtidig internasjonal rett vært viktig for utviklingen av norske strafferettsregler, og behandles da i den sammenheng.

Studentene er ellers gjort kjent med Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbulkonvensjonen) i relasjon til voldslovbruddene og seksuallovbruddene, se for eksempel FU s. 98-99. FNs barnekonvensjon har i noen grad vært tema i forelesningene om reaksjoner mot barn, og tilhørende seminaroppgave.

I prøvingen av studentene er det i første rekke krav om jurisdiksjon som er prøvd.

B. JUS346 Rettergang (20 sp.)

1. Læringsutbytte

I emnebeskrivelsen er det særlig følgende kulepunkter relevante:

- hvordan de norske rettergangsreglene påvirkes og suppleres av internasjonale rettssystemer og Grunnloven, særlig av menneskerettighetene samt EU- og EØS-retten
- Studenten skal også kunne redegjøre for hvilken betydning Luganokonvensjonen har i norsk sivilprosess.

2. Litteratur

- Backer, Inge Lorange, *Norsk sivilprosess*, 2. utg., Universitetsforlaget, 2020
 - Hele boka er pensum med unntak av punkt 18.7 (side 418 til 423), punkt 20.4 (side 460 til 472), punkt 21.4 til 21.7 (side 487 til 507) og punkt 24.1 til 24.5 (side 528 til 534)
- Øyen, Ørnulf, *Straffeprosess*, 3.utg., Fagbokforlaget 2022.
- Anna Nylund, «En introduksjon til EU/EØS-sivilprosessrett», *Jussens Venner* 2023 si. 403-427.

I *Backer* omfattes punkt 2.6 «Internasjonale konvensjoner» s. 48–53., se og om praksis fra EMD på s. 60, om koblingen forlikrådet og EMK på s. 162–163, Luganokonvensjonen på s. 168–170.

I *Øyen*: pkt. 2.2.2 «Menneskerettighetene» på s. 43–51., kap.28 «Retten til krysseksaminasjon som skranke for bevisføring» på s. 386–402. Videre berøres den materielle betydningen av EMK for norsk straffeprosess en rekke steder, se bl.a. s. 107–109 om EMK art. 6, og om forbud mot dobbel straffeforfølgning og EMK TP-7 artikkel 4 nr. 1 på s. 533–534.

C. JUS347 Allmenn formuerett (20 sp.)

1. Læringsutbytte

Emnebeskrivelsen omtaler ikke særskilt EU/EØS-rettslige eller EMK-rettslige føringer for norsk formuerett.

2. Litteratur

Betydningen av EMK P1-1 for ekstinksjonsspørsmål er drøftet flere steder i hovedlitteraturen (bl.a. i Tredjemannsproblemene s. 65, 167-168, 227 og 242-243).

3. Undervisningen

Betydningen av EØS-retten for adgangen for utenlandske foretak til å bli ansett som næringsdrivende i Norge (panteloven krever at man er registrert i det norske foretaksregisteret) i panterettsforelesningene.

EMK P1-1 som begrensning i adgangen til objektiv omstøtelse er tema i en egen seminaroppgave.

I undervisningsopplegget inngår også en seminaroppgave om tolkningen av unntak fra omstøtelsesreglene i lov om finansiell sikkerhetsstillelse, som bygger på EU-direktivet om dette, der det oppstår en del krevende spørsmål om direktivkonform fortolkning og klarhetskrav ved gjennomføring av EØS-retten.

4. Samlet

JUS347 integrerer EU/EØS- og EMK-rettslige kilder i undervisningen, men omfanget begrenses av den omstendighet at de europarettlige føringene for norsk formuerett foreløpig må kunne karakterisere som beskjedne.

UNIVERSITETET I BERGEN
Det juridiske fakultet

